

راهبرد کیفی ایران در مواجهه با جاسوسی هسته‌ای

سید مصطفی مشکات

دانش‌آموخته دکترای حقوق کیفری و جرم‌شناسی MustafaMeshkat@yahoo.com

چکیده

اگرچه کشف فناوری هسته‌ای در ابتدای قرن بیستم میلادی به عنوان نقطه عطفی در دستیابی بشر به منابع انرژی تجدیدپذیر به شمار می‌آید اما سوءاستفاده از قدرت تخریبی انرژی مزبور، در لوای یکی از چالش‌های مهم فراروی جامعه جهانی قرار گرفته است؛ در این مسیر، دستیابی به اطلاعات مربوط به چگونگی بهره‌برداری از فناوری هسته‌ای به ویژه در حوزه غیر صلح‌آمیز منجر به پیدایش اعمال جاسوسی هسته‌ای شده است. موضوع این نوع از جاسوسی، دانش و داده‌های اطلاعاتی محرمانه مرتبط با فناوری هسته‌ای است که با حوزه دفاعی و امنیتی کشورها ارتباط تنگاتنگی پیدا می‌نماید. بدین‌سان، برای اتخاذ راهبرد بازدارنده در قبال جاسوسی هسته‌ای ضرورت دارد تا حقوق کیفری به صورت فناورمدارانه، تجهیز و ساماندهی شود؛ زیرا مبارزه با رفتارهای پدیدآمده در بستر فناوری، نیازمند روزآمدی و تخصص‌مداری حقوق کیفری می‌باشد؛ در این خصوص با بررسی که انجام شد تبیین گردید، ایران به عنوان یکی از تابعان بهره‌بردار از فناوری هسته‌ای، هنوز فرآیند تناسب‌سازی مقررات کیفری را با جاسوسی هسته‌ای آغاز ننموده است؛ بدین‌صورت، قلمروی کنونی جرایم مرتبط با جاسوسی به گونه‌ای است که نمی‌تواند، جملگی ابعاد جاسوسی هسته‌ای را در ذیل سیطره خود قرار دهد. بنابراین ضروری است تا کنشگران قانونگذاری با اشراف کامل بر بستر ارتکاب، متکبان احتمالی و دامنه موضوعی اعمال جاسوسی هسته‌ای، مقررات موجود را مشمول بازنگری قرار داده و رویکرد فناورمدارانه را همگام با الزام‌های روز جامعه مورد اتخاذ قرار دهند.

واژه‌های کلیدی: انرژی هسته‌ای، علوم و فنون هسته‌ای، جاسوسی هسته‌ای، امنیت هسته‌ای و تروریسم هسته‌ای.

۱- مقدمه

پیشینه جاسوسی هسته‌ای^۱ به برهه کشف اتم و شکافت هسته آن در نیمه قرن بیستم میلادی برمی‌گردد؛ این نوع از جاسوسی، داده‌های اطلاعاتی محرمانه مرتبط با علوم و فنون هسته‌ای را سیبل قرار می‌دهد؛ در مقطع کنونی، آگاهی از اطلاعات محرمانه مربوط به فناوری هسته‌ای از چنان درجه‌ای از اهمیت برخوردار است که پاسداری از آن در لوای یکی از رسالت‌های خطیر بیشتر تابعان جامعه بین‌الملل قرار گرفته است.

بی‌گمان مهمترین ویژگی جاسوسی هسته‌ای به دانش‌محوری^۲ آن منصرف می‌گردد؛ در واقع، کسب آگاهی از دانش هسته‌ای به خصوص در مسیر ساخت سلاح‌های نظامی باعث شده است تا گروه‌های تروریستی در این زمینه تلاش زیادی را انجام دهند تا بتوانند با دسترسی به فرمول و نحوه ساخت سلاح‌های مرگبار، از آن‌ها در پیشبرد اهداف شوم خود نهایت استفاده را به عمل آورند. علاوه بر این‌ها، بسیاری از سازمان‌های اطلاعاتی دنیا نیز سعی بر آن دارند تا با انجام جاسوسی هسته‌ای، توان دفاعی و نظامی یک کشور را مورد ارزیابی قرار داده و به هنگام نیاز از این داده‌های اطلاعاتی ارزشمند بهره ببرند.

در این راستا، ایران به عنوان یکی از تابعان بهره‌بردار از فناوری هسته‌ای هنوز مقررات کیفری مناسبی را در زمینه مقابله با جاسوسی انشاء ننموده است؛ از این رو، با نگاهی به مقررات موضوعه ملاحظه می‌گردد که به استثنای جرایم مرتبط با جاسوسی که در پاره‌ای از قوانین از جمله قانون تعزیرات مورد وضع قرار گرفته، جرم مستقلی در لوای جاسوسی در سیاهه

1. Nuclear espionage.

2. Science-Based.

جرایم مورد نظر قرار نگرفته است. سوای این چالش مهم، آن چه در وهله کنونی بغرنج جلوه می‌نماید انطباق‌نداشتن ساختار جرایم مرتبط با جاسوسی با اعمال جاسوسی هسته‌ای است.

با این اوصاف، پرسشی که در این‌جا فراروی مخاطب قرار می‌گیرد به این موضوع منصرف می‌شود که در نظام کیفری ایران، چه آسیب‌های قانونگذاری در راستای مقابله با اعمال جاسوسی هسته‌ای وجود دارد؟ در مقام پاسخ باید بیان نمود که جرایم مرتبط با جاسوسی که در قوانین تعزیرات مصوب ۱۳۷۵، مجازات جرایم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲ و جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ تبلور یافته‌اند، به لحاظ قلمروی موضوعی که دارند، این امکان را ندارند تا رفتار جاسوسی هسته‌ای را به طور کامل در سیطره خود قرار دهند. افزون بر آن، در حوزه ضمانت‌اجراه‌های کیفری و عوامل تأثیرگذار بر آن‌ها نیز تناسبی میان آثار امنیتی گسترده ناشی از اعمال جاسوسی هسته‌ای با مجازات‌های حاضر ملاحظه نمی‌شود.

با این مراتب، در این جستار قصد و تلاش بر آن است تا در گام نخست به تبیین مفهوم، پیشینه و اوصاف ناظر بر جاسوسی هسته‌ای مبادرت نموده و متعاقب بر آن، راهبرد قانونگذاری موجود را در مواجهه با اعمال جاسوسی هسته‌ای مورد آسیب‌شناسی قرار داده و سرانجام، تدابیری جهت رفع آسیب‌های موجود معرفی و تشریح شوند.

۲- تعریف جاسوسی هسته‌ای

جاسوسی هسته‌ای که از آن به عنوان جاسوسی مدرن نیز نام برده شده است (West, 2010: 225) بنا به یکی از تعاریف معدود، بخشی از اعمال جاسوسی به حساب می‌آید که در آن عملیات گردآوری اطلاعات محرمانه با محوریت انرژی هسته‌ای انجام می‌شود. (Trenear-Harvey, 2011: 233) با این اوصاف، در تعریف جاسوسی هسته‌ای می‌توان چنین گفت، ارتکاب هرگونه رفتاری که با هدف دسترسی به دانش و داده‌های اطلاعاتی محرمانه هسته‌ای صورت پذیرد. با این ترتیب در وهله اول، موضوع اعمال جاسوسی هسته‌ای، دانش هسته‌ای و یا اطلاعاتی می‌باشد که حائز وصف محرمانه می‌باشند. دوم آن که رفتار خاصی در ارتکاب جاسوسی هسته‌ای مورد نظر قرار نگرفته است؛ زیرا با توسعه فناوری امکان بروز روش‌های نوین جهت انجام اعمال جاسوسی مذکور وجود دارد. سوم آن که لزومی ندارد تا مرتکب جاسوسی، سازمان‌های اطلاعاتی، دشمن و یا دولت‌های بیگانه باشند. چهارم نیز رفتار مزبور به شکل مطلق مورد تعریف قرار گرفته است؛ بنابراین با توجه به آثار خطرناک جاسوسی هسته‌ای در قبال امنیت عمومی، هرگونه تلاش در جهت دستیابی به اطلاعات محرمانه هسته‌ای منجر به تکوین جاسوسی هسته‌ای می‌گردد ولو آن که در عمل، اطلاعات مزبور در اختیار مرتکبان جاسوسی قرار نگیرد. در مسیر شناخت بیشتر با اصطلاح جاسوسی هسته‌ای، به کنکاش در مورد تاریخچه آن پرداخته می‌گردد.

۳- تاریخچه جاسوسی هسته‌ای

پیشینه پیدایش جاسوسی هسته‌ای به آغاز عصر شکافت اتم در سال ۱۹۳۹ برمی‌گردد؛ (Richelson, 2007: 11) زیرا با کشف انرژی هسته‌ای و در پی آن، آگاهی از پتانسیلی که انرژی مرقوم در زمینه‌های متعدد به ویژه عرصه تولید سلاح‌های مرگبار دارد، زمینه برای انجام اعمالی چون جمله جاسوسی هسته‌ای فراهم شد؛ با این وجود، نخستین باری که این مفهوم نزد جامعه بین‌الملل مطرح شد به اجرای پروژه منهتن^۱ در بین سال‌های ۱۹۴۲ تا ۱۹۴۶ برمی‌گردد؛ در این پروژه سری، گروهی از دانشمندان از کشورهای موسوم به گروه متفقین جهت توسعه فرآیند ساخت بمب هسته‌ای با یکدیگر همکاری می‌نمودند؛ (Linder, 2007: 1) بدین‌سان، در اولین سال‌های آغاز جنگ سرد، یکی از مهمترین اتهاماتی که در جامعه بین‌الملل توجه زیادی را برانگیخت، انتساب جاسوسی هسته‌ای به فرد یا افرادی بود که به نفع اتحاد جماهیر شوروی مبادرت به اعمال مزبور می‌نمودند؛ در این ارتباط، در بین بازه زمانی ۱۹۳۰ تا ۱۹۵۰ تعداد قابل توجهی از مردان و زنان در ایالات متحده آمریکا، بریتانیا، استرالیا و کانادا توسط سرویس اطلاعاتی شوروی به استخدام درآمده بودند تا به فعالیت‌های جاسوسی مورد نظر بپردازند. فارغ از انگیزه جاسوسان، بحث جاسوسی هسته‌ای از شیوع بالایی برخوردار گشته بود تا جایی که دکتر آلن نان^۲ به عنوان اولین فرد در آمریکا با برچسب مجرمانه جاسوسی هسته‌ای به زندان افتاد. (McKnight, 2002: 1) آگاهی شوروی از روش ساخت بمب هسته‌ای توسط ایالات متحده آمریکا، به طور قطع می‌توانست باعث تشویق دانشمندان و مهندسان شوروی برای ساخت وسایل یادشده شود. به علاوه، می‌توانست افراد مزبور را در مسیر جلوگیری از خطاهای معین و همچنین تله‌هایی

1. Manhattan Project.

2. Alen Nunn.

که ممکن است گرفتار آن شوند، یاری نماید. (Rabinowitch, 1951: 139) در این خصوص، پروژه منهنن فرصت مناسبی را برای جاسوسی هسته‌ای توسط شوروی مهیا نمود؛ یکی از مهمترین پرونده‌هایی که در این زمینه سر و صدای زیادی نیز به پا کرد مربوط به پرونده جولوس و اتل روزنبرگ^۱ بود؛ این افراد که در سلسله بازداشت‌های دهه ۵۰ قرن بیستم میلادی دستگیر شدند سرانجام به اتهام افشای اسرار هسته‌ای مرتبط با پروژه منهنن به شوروی، مشمول مجازات و اعدام شدند. (Linder, 2007: 1)

البته برحسب خوانش دیگری، اولین جلوه از جاسوسی هسته‌ای به جاسوسی ایالات متحده آمریکا از آلمان اندکی متعاقب بر سال ۱۹۳۹ برمی‌گردد؛ در این رابطه، نگرانی آمریکا از آن بود که سلاح هسته‌ای به وسیله دانشمندان برجسته‌ای چون ورنر هایزنبرگ^۲ برای دولت هیتلر ساخته شود. به همین خاطر، دولت ایالات متحده آمریکا مبادرت به جاسوسی هسته‌ای از آلمان نمود تا به این موضوع آگاهی پیدا نماید که چه نوع فعالیت‌های هسته‌ای در آلمان انجام می‌شود. این موضوع به خصوص در سال ۱۹۴۴ و زمانی که تعدادی از دانشمندان اذعان نمودند که دولت آلمان تا ساخت سلاح هسته‌ای فاصله نزدیکی دارد، اهمیت بیشتری به خود گرفت؛ در این باره، دانشمندانی که در ایالات متحده آمریکا حضور داشتند در زمره افرادی به شمار می‌آمدند که در آلمان تحصیل نموده و به تازگی از آن کشور فرار نموده بودند. (Rabinowitch, 1951: 139) در ارتباط با پیشینه تاریخی جاسوسی هسته‌ای مجازی^۳ نیز هرچند اطلاعات دقیقی در دسترس نیست ولی گفته شده است که این نوع از جاسوسی هم‌زمان با رواج استفاده از رایانه‌ها و شبکه‌های اطلاع‌رسانی در مراکز دفاعی و امنیتی دولت‌ها یعنی تقریباً در اواسط دهه هشتاد قرن بیستم میلادی مورد پیدایش قرار گرفته است. (Futter, 2015: 10)

۴- اوصاف و پیامدهای ناظر بر جاسوسی هسته‌ای

برای آشنایی بیشتر با مفهوم جاسوسی هسته‌ای، مهمترین اوصاف و پیامدهای ناظر بر جاسوسی هسته‌ای به ترتیب ذیل مورد معرفی قرار می‌گیرند:

۱. دانش محور بودن: موضوع جاسوسی هسته‌ای بیش از هر مورد دیگری به دانش مربوط به بهره‌برداری از انرژی هسته‌ای برمی‌گردد؛ حالا این دانش ممکن است در مسیر صلح‌آمیز و یا غیر آن مدنظر قرار گیرد. بدین‌سان، کسب دانش هسته‌ای به خصوص در زمینه ساخت سلاح‌های تخریبگر یکی از زمینه‌های جذاب برای تکوین جاسوسی هسته‌ای به حساب می‌آید. در این زمینه، امکان ارتکاب جاسوسی هسته‌ای توسط مهندسان و دانشمندان هسته‌ای و یا قربانی شدن آن‌ها توسط جاسوسان به منظور دسترسی به اطلاعات و دانش محرمانه هسته‌ای از درجه خطر بالایی برخوردار می‌باشد.

۲. روزآمد و فناورمدارانه بودن: امروزه، برای ارتکاب جاسوسی هسته‌ای بیشتر از ادوات و تجهیزات نوین استفاده می‌شود تا عوامل انسانی؛ در این باره می‌توان به ارسال ماهواره‌های اطلاعاتی به جو زمین اشاره نمود که می‌تواند موقعیت تأسیسات هسته‌ای و نوع فعالیت‌هایی که در آن‌جا صورت می‌پذیرد را به صورت دقیقی مورد گزارش قرار دهند. در این خصوص، جاسوسی هسته‌ای ژاپن از کره شمالی با توسل به ماهواره‌های اطلاعاتی قابل اشاره است. (Wall, 2017) شیوع استفاده از ابزار و تجهیزات نوین در امر جاسوسی هسته‌ای منجر به آن شده است تا از این نوع از جاسوسی در لوای «جاسوسی بدون جاسوسان»^۴ نام برده شود. (Ziegler & Jacobson, 1995: 296)

۳. تنوع سیبل و موضوع جاسوسی: موضوع جاسوسی هسته‌ای تنها به اسناد، تصاویر ثابت و متحرک، اصوات و مواردی از این قبیل منصرف نمی‌گردد بلکه از چنان گستردگی برخوردار می‌باشد که حتی برخی از اجزای محیط‌زیست را نیز در قلمروی خود قرار می‌دهد. در این باره، حتی نمونه‌برداری از خاک مجاور پایگاه‌های هسته‌ای نیز می‌تواند منجر به کسب اطلاعات محرمانه هسته‌ای گردد. (Horowitz and Nira 1971: 294-296)

۴. شیوع تروریسم هسته‌ای:^۵ یکی از مهمترین پیامدهای ناظر بر جاسوسی هسته‌ای آن است که ممکن است تروریست‌ها به فرمول ساخت سلاح‌های هسته‌ای دسترسی پیدا نمایند؛ بدین‌سان، ایجاد تروریسم هسته‌ای در زمره یکی از آثار مربوط به جاسوسی هسته‌ای قرار می‌گیرد.

1. Julius and Ethel Rosenberg.
2. Werner Heisenberg.
3. The cyber-nuclear espionage.
4. Spying Without Spies.
5. Nuclear Terrorism.

۵. نقض ایمنی هسته‌ای^۱: ایمنی هسته‌ای دائر بر تدابیری است که با هدف حفاظت از افراد، جامعه و محیط‌زیست از طریق برقراری و حفظ دفاع مؤثر در قبال خطرهای رادیواکتیوی در تأسیسات هسته‌ای به کار گرفته می‌شود. (Petrangeli, 2006, 1) با این وصف، از آنجایی که جاسوسی هسته‌ای به افشای اطلاعات و دانش هسته‌ای محرمانه منجر می‌شود، می‌تواند باعث افشای اطلاعات مربوط به نوع و درجه ایمنی تأسیسات و تجهیزات هسته‌ای و سرانجام، نقض ایمنی هسته‌ای شود.

۵- امکان‌سنجی مقررات کیفری در مواجهه با جاسوسی هسته‌ای

از آنجا که جرم جاسوسی در مقررات کیفری ایران مورد تبیین قرار نگرفته است (زراعت ۱۳۹۰: ۸۳) بنابراین تنها راهکاری که برای بررسی حکم جاسوسی هسته‌ای باقی می‌ماند، تدقیق اعمال مزبور با جرایم مرتبط با جاسوسی می‌باشد. البته برخی از نویسندگان (عالی‌پور ۱۳۸۹، ۱۸۳) بر این اعتقاد هستند که قانونگذار در ماده ۵۰۱ قانون تعزیرات، جرم جاسوسی علیه کشور را مورد ذکر قرار داده و در مواد دیگر، جرایم مرتبط با جاسوسی را احصاء کرده است. با این وجود، از آنجا که قانونگذار در مواد تقنینی مربوط، از عنوان «جاسوسی» تصریح و توصیفی به میان نیاورده است نمی‌توان قائل بر آن شد که جرم جاسوسی در مقررات کنونی مورد شناسایی قرار گرفته است؛ زیرا تبیین چنین موضوع مهمی تنها بسته به انشای قانونگذار است و نه استنباط اشخاص از مقررات موضوعه.

۵-۱- عناوین کلی مرتبط با جاسوسی

در این قسمت، بررسی هم‌پوشانی جرایم مرتبط با جاسوسی با اعمال جاسوسی هسته‌ای در دستور کار قرار می‌گیرد؛ بدین‌سان، ابتدا از واکاوی در مورد جرم موضوع ماده ۵۰۱ قانون تعزیرات آغاز می‌گردد.

۵-۱-۱- در اختیار قراردادن نقشه‌ها یا اسرار یا اسناد و تصمیمات راجع به سیاست داخلی یا خارجی یا

مطلع کردن افراد غیر صالح

بنا به ماده ۵۰۱ قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵: «هرکس نقشه‌ها یا اسرار یا اسناد و تصمیمات راجع به سیاست داخلی یا خارجی کشور را عالمأ و عامأ در اختیار افرادی که صلاحیت دسترسی به آن‌ها را ندارند قرار دهد یا از مفاد آن مطلع کند به نحوی که متضمن نوعی جاسوسی باشد، نظر به کیفیات و مراتب جرم به یک تا ده سال حبس محکوم می‌شود». آن‌چه در توصیف رفتار فیزیکی جرم موضوع ماده اخیر مورد ذکر قرار گرفته است، همانا در دسترس قراردادن یا مطلع نمودن افراد از اطلاعات مربوط به سیاست داخلی و یا خارجی کشور است که البته این عمل باید متضمن نوعی جاسوسی نیز به حساب آید؛ بدین‌سان، در گام اول باید بررسی نمود تا معین شود که اطلاعات مرتبط با حوزه هسته‌ای در قالب برنامه‌های موجود در سیاست داخلی و خارجی کشور قرار می‌گیرد یا خیر. منظور از عبارت «سیاست داخلی و یا خارجی کشور» امور نظامی، سیاسی، امنیتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور است. (شامبیاتی ۱۳۹۳: ۹۶)

با این حال گفتنی است، برحسب ماده ۱ قانون سازمان انرژی هسته‌ای مصوب ۱۳۵۳، مدیریت برنامه هسته‌ای ملی در اختیار سازمان انرژی هسته‌ای است که آن نهاد نیز بنا به نظامات موجود در قانون پیش‌گفته اقدام به فعالیت می‌نماید. قانونگذار در بند «الف» ماده ۹ مقرر مزبور تصریح نموده است که در عداد رسالت‌های سازمان انرژی هسته‌ای، تصویب سیاست و برنامه‌های کلی کشور در زمینه امور مربوط به علوم و فنون هسته‌ای است. افزون بر آن، وفق ماده ۷ قانون سازمان انرژی هسته‌ای، ساختار شورای انرژی هسته‌ای را غالباً وزرای قوه مجریه تشکیل می‌دهند که به امر سیاستگذاری در حوزه هسته‌ای اشتغال دارند. با توجه به مطالب اخیر قابل ذکر است، برنامه هسته‌ای ملی در زمره سیاست‌های کلی کشور مورد احتساب قرار می‌گیرد که مدیریت و ترتیب پیاده‌سازی آن را قانونگذار در ذیل اختیارهای سازمان انرژی هسته‌ای قرار داده است.

نکته مهم دیگری که باید خاطر نشان نمود آن است که قانونگذار در ماده ۵۰۱ قانون تعزیرات از عبارت «متضمن نوعی جاسوسی باشد» استفاده نموده است؛ بنابراین تمام اعمال مرتکب ولو آن‌که اطلاعات مصرح را در دسترس افراد غیر صالح قرار دهد و یا این‌که ایشان را نسبت به مفاد آن‌ها مطلع سازد، اگر به عنوان جاسوسی مورد احتساب قرار نگیرد، مشمول ماده یادشده قرار نمی‌گیرد. با اهتمان به این مهم، مقنن هیچ‌گونه تصریح و تبیینی راجع به این مسئله ننموده است که در چه اوضاع و احوالی، رفتار مرتکب متضمن جاسوسی بوده و در چه مواردی، جاسوسی قلمداد نمی‌گردد. این موضوع در لوای یکی از

1. Nuclear Safety.

کاستی‌های تقنینی حائز اهمیت قلمداد می‌گردد که در حوزه برخورد با رفتار جاسوسی مشاهده می‌شود. در این خصوص آن‌چه باید مدنظر واقع شود آن است که مقنن به تعریف یا تصریح مصداق‌هایی از رفتاری بپردازد که متضمن نوعی جاسوسی می‌باشد. کلیتی که قانونگذار در ماده ۵۰۱ قانون تعزیرات به کار برده است متوجه جاسوسی هسته‌ای نیز می‌گردد؛ به این مناسبت، هر فردی که با علم و عمد نقشه‌ها، اسرار، اسناد و تصمیمات مرتبط با فناوری هسته‌ای را در دسترس افرادی که صلاحیت دسترسی به آن‌ها را نداشته قرار دهد و یا از مفاد آن باخبر کند، البته به شرط آن‌که این رفتار او، نوعی جاسوسی به حساب آید، مرتکب یا مرتکبان مورد پیگرد و سرانجام به حبس منصوص در ماده مورد بحث محکوم خواهند شد.

قانونگذار در مورد وصف مرتکب بزه موضوع ماده ۵۰۱ قانون تعزیرات از واژه «هرکس» استفاده نموده است که افاده به فرد می‌نماید و اشخاص حقوقی منصرف از آن می‌باشند. این موضوع نیز با لحاظ سازمان‌یافتگی جاسوسی هسته‌ای هم‌خوانی پیدا نمی‌نماید. بدین‌سان ضروری است تا قانونگذار با توجه به اوصاف ناظر بر جاسوسی هسته‌ای، اشخاص حقوقی را نیز در لوای مرتکبان رفتار بزهکارانه مذکور مورد اهتمام قرار دهد.

۵-۱-۲- ارتکاب جرم جاسوسی به به نفع یک دولت بیگانه و به ضرر دولت بیگانه دیگر

در ماده ۵۰۲ قانون تعزیرات، مقنن مرقوم داشته است که چنان‌چه فردی به نفع یک دولت بیگانه و به ضرر دولت بیگانه دیگر آن هم در قلمروی ایران مرتکب یکی از جرایم جاسوسی شود به نحوی که به امنیت ملی صدمه وارد نماید به یک تا پنج سال حبس محکوم خواهد شد. به این مناسبت، چنان‌چه امنیت ملی بر اثر ارتکاب جاسوسی مصرح در ماده مذکور، متحمل صدمه نگردد، بزه مذکور نیز پدید نمی‌آید. در ارتباط با ماده قانونی مزبور نیز گفتنی است، فقدان توصیف روشنی از عناوین «جاسوسی» و «امنیت ملی» موجب می‌گردد تا نتوان به طور قطع و یقین به ارزیابی این موضوع پرداخت که در چه شرایطی، رفتار ارتكابی در قلمروی این ماده قانونی قرار می‌گیرد. با این مراتب، از آن‌جا که جاسوسی هسته‌ای یکی از اقسام رفتار جاسوسی را تشکیل می‌دهد، این امکان مهیا است تا بتوان آن رفتار را در سیطره ماده ۵۰۲ قانون تعزیرات مورد احتساب قرار داد. با این مراتب، عدم التفات قانونگذار به ذکر جزئیات و در نتیجه پیدایش ابهام در ترسیم دامنه اعمال برخلاف امنیت ملی و جاسوسی منجر به آن می‌شود تا نتوان به طور شفاف به تبیین رفتار فیزیکی موجود در ماده قانونی پیش‌گفته پرداخت. راهکاری که در این مسیر باید مورد نظر قرار گیرد آن است که در وهله اول، اعمال مبتنی جاسوسی به صراحت معلوم شود و سپس اعمال منافی با امنیت ملی نیز مورد تعریف قرار گرفته یا مصداق‌های آن مورد اشاره قرار گیرد.

۵-۱-۳- داخل‌شدن به مواضع سیاسی یا نظامی یا امنیتی و همچنین نقشه‌برداری، گرفتن فیلم یا

عکسبرداری از استحکامات نظامی یا اماکن ممنوعه

مطابق با ماده ۵۰۳ قانون تعزیرات: «هرکس به قصد سرقت یا نقشه‌برداری یا کسب اطلاع از اسرار سیاسی یا نظامی یا امنیتی به مواضع مربوطه داخل شود و همچنین اشخاصی که بدون اجازه مأمورین یا مقامات ذیصلاح در حال نقشه برداری یا گرفتن فیلم یا عکسبرداری از استحکامات نظامی یا اماکن ممنوعه دستگیر شوند به شش ماه تا سه سال حبس محکوم می‌شوند». رفتار تشکیل‌دهنده جرم اخیر به صورت‌های داخل‌شدن و همچنین نقشه‌برداری، گرفتن فیلم و یا عکسبرداری از مواضع مصرح تجلی می‌یابد؛ در صورتی که پایگاه‌های هسته‌ای در عداد استحکامات نظامی یا اماکن ممنوعه قرار گیرند، مرتکب با عنایت به سایر شرایط موجود در ماده ۵۰۳ قانون تعزیرات مشمول حکم ماده مرقوم می‌گردد. البته این موضوع را نیز نباید به ورطه فراموشی سپرد که در برخی مواقع، جاسوسی نسبت به دانش هسته‌ای و در مراکز آموزشی یا پژوهشی مرتبط با علوم و فنون هسته‌ای اتفاق می‌افتد که در این صورت، در تسری عناوین اماکن ممنوعه و استحکامات نظامی موجود در ماده قانونی مورد بحث به نهادهای یادشده چالش جدی پیش می‌آید. بنابراین ضروری است تا به موازات اصلاح ماده مزبور، مراکز مهم آموزشی و پژوهشی مرتبط با فناوری هسته‌ای نیز در کانون توجه قرار گیرند.

افزون بر آن، با عنایت به پیشرفت‌های روز این امکان موجود است تا داخل‌شدن به مواضع سیاسی، نظامی یا امنیتی آن هم با قصد مذکور و یا نقشه‌برداری یا گرفتن فیلم و عکسبرداری به شرح پیش‌بینی‌شده در ماده ۵۰۳ قانون تعزیرات به وسیله غیر انسان یعنی ربات‌ها، پهبادها و غیره صورت پذیرد؛ بدین‌سان، نیاز است تا قانونگذار داخل‌شدن به مواضع مزبور و یا نقشه‌برداری یا گرفتن فیلم و عکسبرداری را به هر طریقی مورد لحاظ قرار دهد.

۵-۱-۴- جمع‌آوری اطلاعات طبقه‌بندی‌شده به منظور در اختیار قرار دادن آن‌ها به دیگران

مطابق با ماده ۵۰۵ قانون تعزیرات: «هرکس با هدف برهم زدن امنیت کشور به هر وسیله اطلاعات طبقه‌بندی شده را با پوشش مسئولین نظام یا مأمورین دولت یا به نحو دیگر جمع‌آوری کند چنانچه بخواهد آن را در اختیار دیگران قرار دهد و موفق به انجام آن شود به حبس از دو تا ده سال و در غیر این صورت به حبس از یک تا پنج سال محکوم می‌شود». بر این اساس، مرتکب جرم منظور، علاوه بر سوءنیت عام که مشعر بر عمد در رفتار ارتكابی است باید عمد خاص یعنی قصد بر هم زدن امنیت کشور را داشته باشد. بنابراین چنانچه جاسوس هسته‌ای بدون آن‌که قصد بر هم زدن امنیت کشور را داشته باشد، اقدام به جاسوسی در مورد دانش و اطلاعات محرمانه هسته‌ای نماید، مشمول جرم موضوع ماده یادشده قرار نمی‌گیرد. در مقطع کنونی، حقوق کیفری به سمت مادی‌سازی جرایم و حذف رکن روانی (قناد و اکبری ۱۳۹۶، ۵۴) و سرانجام در روند تسهیل اثبات جرم گام برمی‌دارد؛ در این مسیر، نیاز است تا در خصوص جرم موضوع ماده ۵۰۶ قانون تعزیرات بازنگری صورت پذیرد؛ زیرا ماده منظور در انطباق با آثار و پیامدهای جاسوسی هسته‌ای مفید بازدارندگی قلمداد نمی‌گردد. نکته مثبتی که در تدوین ماده یادشده مورد توجه قرار گرفته است، عدم تمرکز بر وسیله خاصی در انجام رفتار فیزیکی مطرح است؛ به عبارتی روشن‌تر، قانونگذار جملگی راه‌های جمع‌آوری اطلاعات طبقه‌بندی‌شده را مورد حکم قرار داده و نحوه ارتکاب عمل را محدود به موارد خاصی ننموده است. (گلدوزیان ۱۳۹۳: ۴۶۱) با این اوصاف، چنانچه موضوع اطلاعات طبقه‌بندی شده راجع به علوم و فنون هسته‌ای باشد، مرتکب طبق ماده ۵۰۵ قانون تعزیرات مورد محاکمه قرار می‌گیرد.

۵-۱-۵- تخلیه اطلاعاتی مسئول امور حفاظتی و اطلاعاتی طبقه‌بندی‌شده توسط دشمنان

برحسب ماده ۵۰۶ قانون تعزیرات: «چنانچه مأمورین دولتی که مسئول امور حفاظتی و اطلاعاتی طبقه‌بندی‌شده می‌باشند و به آن‌ها آموزش لازم داده شده است در اثر بی‌مبالاتی و عدم رعایت اصول حفاظتی توسط دشمنان تخلیه اطلاعاتی شوند به یک تا شش ماه حبس محکوم می‌شوند». جرم موصوف مبتنی بر خطای جزایی است؛ زیرا که مرتکب تنها در حفظ اطلاعات طبقه‌بندی‌شده دقت و احتیاط لازم را به عمل نیاورده و یا بی‌مبالاتی و عدم رعایت اصول حفاظتی باعث شده تا او به عنوان مجرم مورد شناسایی قرار گیرد. (گلدوزیان ۱۳۹۳: ۴۶۱)

رفتار بزهکارانه مزبور در زمره جرایم مطلق به حساب می‌آید که نیاز به تحقق نتیجه مجرمانه ندارد؛ (بابالویی ۱۳۹۳: ۵۱) بدین شکل، این موضوع که از تخلیه اطلاعاتی چه نتیجه‌ای مورد پیدایش قرار گیرد جهت تکوین جرم مزبور ضروری شمرده نشده است. بنابراین چنانچه آن دسته از مأموران دولتی که مسئول امور حفاظتی و اطلاعاتی طبقه‌بندی‌شده بوده، توسط دشمنان تخلیه اطلاعاتی گردند، مطابق با حکم مصرح در ماده یادشده مورد پیگرد قانونی قرار می‌گیرند؛ در این خصوص، تفاوتی نمی‌کند که موضوع اطلاعات از چه قرار بوده است؛ زیرا که قانونگذار متعرض به سنخ خاصی از داده‌های اطلاعاتی نشده است. با این ترتیب، اطلاعات راجع به علوم و فنون هسته‌ای نیز می‌توانند در سیطره جرم قرار گیرند. البته تخلیه اطلاعاتی باید توسط دشمن صورت پذیرد. در این ارتباط گفته شده است، منظور از دشمن هر فرد خارجی فاقد صلاحیت نیست. (میرمحمد صادقی ۱۳۹۲: ۱۱۴)

در این ارتباط، اتخاذ رویه سنجیده ایجاب می‌نماید تا به جای الفاظ ابهام‌آمیز از عبارات شفاف استفاده گردد؛ بدین سان، سنجیده آن است تا قانونگذار از عبارت «اشخاص فاقد صلاحیت» در این مورد استفاده نماید. در ضمن این مسئله را نباید مورد غفلت قرار داد که مرتکب جرم مورد بحث تنها به مأمورین دولتی منصرف می‌گردد؛ بدین سان، امکان ارتکاب رفتار مذکور از سوی کارکنان سازمان انرژی هسته‌ای یا دانشمندان و متخصصان علوم و فنون هسته‌ای آن هم به لحاظ این‌که به‌کارگیری عنوان کارمند دولت در مورد ایشان موضوعیت نمی‌یابد، ممکن نمی‌باشد.

۵-۱-۶- اخفای جاسوسان یا سبب اخفای آن‌ها شدن

یکی دیگر از مواد مندرج در قانون تعزیرات که مرتبط با جاسوسی می‌باشد، ماده ۵۱۰ آن مقرر است؛ برحسب ماده یاد شده: «هرکس به قصد برهم زدن امنیت ملی یا کمک به دشمن، جاسوسانی را که مأمور تفتیش یا وارد کردن هرگونه لطمه به کشور بوده‌اند شناخته و مخفی نماید یا سبب اخفای آن‌ها بشود به حبس از شش ماه تا سه سال محکوم می‌شود.

تبصره - هرکس بدون آن که جاسوسی کند و یا جاسوسان را مخفی نماید، افرادی را به هر نحو شناسایی و جذب نموده و جهت جاسوسی علیه امنیت کشور به دولت خصم یا کشورهای بیگانه معرفی نماید به شش ماه تا دو سال حبس محکوم می‌شود».

مطابق با ماده قانونی پیش‌گفته، مخفی نمودن و یا سبب اخفای جاسوسان آن هم با فرض شناخت ایشان آن هم از ناحیه فردی که از انجام این رفتار، قصد خاص بر هم زدن امنیت کشور و یا کمک به دشمن را دارد، موجب تحقق جرم موصوف می‌گردد. همچنین وفق تبصره ذیل ماده مذکور، شناسایی، جذب و معرفی افراد به دولت‌های خارجی جهت انجام جاسوسی آن هم علیه امنیت ملی، مرتکب را مستحق مجازات شش ماه تا دو سال حبس می‌کند.

متعاقب بر کنکاش و ارزیابی صورت‌گرفته باید اذعان نمود، با لحاظ اطلاقی که در این مواد تقنینی موجود است، برخی از مظاهر جاسوسی هسته‌ای در تطبیق با این جرایم قرار می‌گیرد. با این وجود، این موضوع باعث نمی‌گردد تا این باور پیدا شود که در قبال جاسوسی هسته‌ای نارسایی و خلاء قانونی موجود نیست بلکه در زمینه‌های متعددی از جمله افشای دانش هسته‌ای و انتقال آن به اشخاص فاقد صلاحیت، تخلیه اطلاعاتی دانشمندان و متخصصان هسته‌ای و کسب اسرار از مراکز آموزشی و تحقیقاتی مربوط به علوم و فنون هسته‌ای، داخل شدن به مواضع هسته‌ای به قصد سرقت یا نقشبرداری یا کسب اطلاع و یا نقشبرداری، گرفتن فیلم و عکسبرداری با توسل به فناوری‌های نوین، کاستی‌های قانونگذاری به چشم می‌آید.

۵-۲- جاسوسی صنعتی

یگانه مقررهای که به طور ضمنی به مصداقی از رفتار جاسوسی هسته‌ای در لوای یکی از مصداق‌های بزه جاسوسی صنعتی اهتمام نموده است، قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲ می‌باشد؛ در این باره، مطابق با بند «ج» ماده ۲۴ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، هر نظامی که اسرار نظامی، سیاسی، امنیتی، اقتصادی و یا صنعتی مربوط به نیروهای مسلح را به دشمنان داخلی یا خارجی یا بیگانگان یا منابع آنان تسلیم و یا آنان را از مفاد آن آگاه سازد به مجازات محارب^۱ محکوم خواهد شد.

اگرچه در ماده قانونی یادشده تصریحی به جاسوسی هسته‌ای نشده است ولی با عنایت به ذکر عبارت «اسرار صنعتی» می‌توان اسرار مرتبط با صنعت هسته‌ای را طبق شرایط مصرح در قلمروی آن قرار داد؛ بدین سان، هرگاه فرد نظامی اسرار مربوط به صنعت هسته‌ای را که در اختیار نیروهای مسلح قرار دارد به دشمنان داخلی یا خارجی یا بیگانگان یا منابع ایشان تسلیم نماید و یا آن‌ها را از مفاد آن آگاه سازد، به عنوان مرتکب رفتار مجرمانه موصوف قلمداد می‌گردد.

همانطور که ملاحظه می‌شود، مرتکب جرم لزوماً باید در زمره افراد نظامی باشد بنابراین چنانچه فرد غیرنظامی مبادرت به ارتکاب رفتار موجود در بند «ج» ماده ۲۴ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح نماید، در صورت تحقق سایر شرایط، وفق ماده ۵۰۱ قانون تعزیرات با او برخورد می‌شود. در خصوص وجه تمایز مواد اخیر نیز باید متذکر گردید، وصف مرتکب جرم در این مورد تعیین‌کننده خواهد بود. در واقع، قانونگذار با توسل به سیاست کیفری سختگیرانه، رفتار ارتکاب‌یافته توسط افراد نظامی را مستحق مجازات محاربه قرار داده است.

با این همه انتقادی که به عملکرد قانونگذار وارد می‌آید از آن جهت است که مبنای توسل به ضمانت‌اجرای کیفری شدید را در موضوع جاسوسی ملاک قرار نداده است؛ بدین سان، حمایت از اسرار صنعتی مربوط به نیروهای مسلح ایجاب می‌نماید تا هرگونه تعدی نسبت به آن مشمول مجازات محاربه قرار گیرد فارغ از آن که مرتکب در زمره افراد نظامی باشد یا خیر.

البته این امکان مهیا است تا در لوای یکی از عوامل تشدید مجازات، وصف مرتکب جرم نیز مطمح‌نظر قرار گیرد ولی آنچه به عنوان سیبل نیاز به توجه دارد همانا تشدید مجازات با لحاظ حمایت از اسرار صنعتی متعلق به نیروهای مسلح باشد.

افزون بر بند «ج» ماده ۲۴ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، سایر بندهای ماده مرقوم نیز به تبیین مصداق‌های بزهکارانه مرتبط با جاسوسی افراد نظامی اختصاص یافته است؛ در این زمینه و برحسب بندهای ماده مرقوم: «هر نظامی که اسناد یا اطلاعات یا اشیای دارای ارزش اطلاعاتی را در اختیار دشمن و یا بیگانه قرار دهد و این امر برای عملیات نظامی یا نسبت به امنیت تأسیسات، استحکامات، پایگاه‌ها، کارخانجات، انبارهای دائمی یا موقتی تسلیحاتی، توقفگاه‌های موقت،

۱. طبق ماده ۲۸۲ قانون مجازات اسلامی: «حد محاربه یکی از چهار مجازات است: الف- اعدام، ب- صلب، پ- قطع دست راست و پای چپ و ت- نفی بلد».

ساختمان‌های نظامی، کشتی‌ها، هواپیماها یا وسائل نقلیه زمینی نظامی یا امنیت تأسیسات دفاعی کشور مضر باشد به مجازات محارب محکوم خواهد شد».

ب: «هر نظامی که اسناد یا اطلاعات برای دشمن یا بیگانگان تحصیل کرده، به هر دلیلی موفق به تسلیم آن نشود به حبس از سه تا پانزده سال محکوم می‌گردد».

د: «هر نظامی که برای به دست آوردن اسناد یا اطلاعات طبقه بندی شده، به نفع دشمن و یا بیگانه به محل نگهداری اسناد یا اطلاعات داخل شود، چنانچه به موجب قوانین دیگر مستوجب مجازات شدیدتری نباشد به حبس از دو تا ده سال محکوم می‌گردد...».

ه: «هر بیگانه که برای کسب اطلاعات به نفع دشمن به پایگاه‌ها، کارخانجات، انبارهای تسلیحاتی، اردوگاههای نظامی، یگانهای نیروهای مسلح، توقفگاههای موقتی نظامی، ساختمان‌های دفاعی نظامی و وسائط نقلیه زمینی، هوایی و دریایی وارد شده یا به محل‌های نگهداری اسناد یا اطلاعات داخل شود به اعدام و در غیر این صورت به حبس از یک تا ده سال محکوم می‌گردد».

با توجه به بندهای قانونی موجود در ماده ۲۴ قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح باید خاطرنشان نمود که به لحاظ اطلاق موجود در تبیین رفتار مجرمانه، چنانچه داده‌های اطلاعاتی مجرمانه مرتبط با فناوری هسته‌ای توسط افراد نظامی (بندهای الف، ب، ج، د) یا بیگانه (بنده ه) آن هم به شرح مصرح در هریک از بندهای قانون موصوف مورد جاسوسی قرار گیرد، جرم مزبور محقق و مرتکب یا مرتکبان قابل پیگرد قرار خواهد گرفت. علاوه بر آن گفتنی است، مطابق با آنچه پیشتر نیز بیان شد، نزدیک به صواب آن است تا به جای الفاظ «دشمن» و «بیگانه» از عبارت «اشخاص فاقد صلاحیت» استفاده گردد که به موازات آن که دامنه موضوعی وسیع‌تری را دربرمی‌گیرد، ابهام‌برانگیز نیز نیست.

۵-۳- جاسوسی مجازی

امروزه رایانه‌ها و شبکه جهانی اینترنت دچار تغییرات عدیده‌ای شده‌اند و همچنان این تحولات در مسیری که دولتمردان، نظامیان، بازرگانان و سایر اشخاص و ارگان‌های جامعه فعالیت‌های خود را مدیریت می‌کنند، تداوم پیدا می‌کنند. با این حال و در چنین مسیری، رایانه‌ها به واسطه ارتکاب جرایم، تهدیدهای مجازی و همچنین جاسوسی مجازی^۱ آسیب‌پذیرتر نیز شده‌اند. (Weissbrodt 2013: 247) به همین مناسبت، در مقطع کنونی، جرایم علیه مجرمانگی در زمره جرایم رایانه‌ای مدرن قلمداد می‌گردند. (شیرزاد ۱۳۸۸، ۵۳)

یکی از مصداق‌های جاسوسی مجازی، جاسوسی مجازی هسته‌ای^۲ است؛ جاسوسی مجازی هسته‌ای نوعی از جاسوسی را تداعی می‌سازد که در بستر رایانه و شبکه جهانی اینترنت و در پیوند با داده‌های مجرمانه مرتبط با فناوری هسته‌ای صورت می‌پذیرد. یکی از مهمترین مصداق‌های مربوط به تلاش در راستای جاسوسی مجازی هسته‌ای از صنعت هسته‌ای ایران به ویروس استاکس‌نت^۳ منصرف می‌شود که افزون بر تلاش در مسیر خرابکاری هسته‌ای^۴، جاسوسی هسته‌ای را به عنوان یکی از اهداف خود مدنظر قرار داده بود؛ این برنامه رایانه‌ای که محصول تعامل ایالات متحده آمریکا و اسرائیل در سال ۲۰۱۰ است با قصد جاسوسی از تأسیسات غنی‌سازی اورانیوم ایران مورد تکوین قرار گرفته بود. (Christiansen, 2016: 63)

خوشبختانه قانونگذار در قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ به جرم‌انگاری جاسوسی مجازی مبادرت نموده است؛ در این خصوص، مواد ۳ تا ۵ آن مقرر به جاسوسی مذکور اختصاص یافته است؛ بنا به ماده ۳ قانون مزبور: «هرکس به طور غیرمجاز نسبت به داده‌های سرّی درحال انتقال یا ذخیره شده در سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده مرتکب اعمال زیر شود، به مجازات‌های مقرر محکوم خواهد شد:

الف) دسترسی به داده‌های مذکور یا تحصیل آن‌ها یا شنود محتوای سرّی در حال انتقال، به حبس از یک تا سه سال یا جزای نقدی از بیست میلیون (۲۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا شصت میلیون (۶۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات؛
ب) در دسترس قراردادن داده‌های مذکور برای اشخاص فاقد صلاحیت، به حبس از دو تا ده سال؛

1. Cyber espionage.

2. Nuclear cyber espionage

3. Stuxnet.

4. Nuclear sabotage.

ج) افساء یا در دسترس قرار دادن داده‌های مذکور برای دولت، سازمان، شرکت یا گروه بیگانه یا عاملان آن‌ها، به حبس از پنج تا پانزده سال».

درضمن، بنا به تبصره ۱ ماده ۳ قانون جرایم رایانه‌ای، داده‌های سرّی، داده‌هایی است که افشای آن‌ها به امنیت کشور یا منافع ملی لطمه می‌زند. در این ارتباط گفته شده است، ضرورتی وجود ندارد تا ایراد لطمه امنیت کشور یا منافع ملی فعلیت پیدا نماید بلکه همین که نوعاً چنین خطری متصور گردد کافی است. (محمدنسل ۱۳۹۲، ۴۲) با التفات به کلیتی که در ماده مزبور به کار رفته است باید اذعان نمود که چنانچه موضوع داده‌های سرّی در زمینه فناوری هسته‌ای باشد، امکان پیگرد قانونی مرتکبان جاسوسی هسته‌ای به شرح مندرج در ماده ۳ قانون جرایم رایانه‌ای مهیا است.

افزون بر آن، طبق ماده ۴ قانون جرایم رایانه‌ای، فردی که به قصد دسترسی به داده‌های سرّی موضوع ماده (۳) این قانون، تدابیر امنیتی سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی را نقض کند، به حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده میلیون (۱۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

با عنایت به این موضوع که نقض تدابیر امنیتی سامانه‌های رایانه‌ای و یا مخابراتی، مقدمه جرم جاسوسی مجازی را فراهم می‌آورند، قانونگذار آن را در لوای جرمی جداگانه مورد احتساب قرار داده است؛ چه بسا این امکان وجود دارد که جاسوسان بتوانند تدابیر مذکور را نقض کنند اما نتوانند به دسترسی و یا افشای اطلاعات محرمانه نائل شوند. این موضوع به ویژه در عرصه جاسوسی هسته‌ای از اهمیت بیشتری برخوردار می‌گردد؛ چرا که جاسوسی هسته‌ای، امنیت عمومی را در مقیاس وسیعی مورد همجه قرار می‌دهد.

همچنین برحسب ماده ۵ قانون جرایم رایانه‌ای، اگر مأموران دولتی که مسئول حفظ داده‌های سرّی مقرر در ماده (۳) این قانون یا سامانه‌های مربوط هستند و به ایشان آموزش لازم نیز ارائه شده و یا داده‌ها یا سامانه‌های مذکور در اختیار آن‌ها قرار گرفته است بر اثر بی احتیاطی، بی مبالاتی یا عدم رعایت تدابیر امنیتی موجب دسترسی اشخاص فاقد صلاحیت به داده‌ها، حامل‌های داده یا سامانه‌های مذکور شوند، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات و انفصال از خدمت از شش ماه تا دو سال محکوم خواهند شد. با تصریحی که در مورد وصف مرتکبان جرم یادشده به عمل آمده است باید خاطرنشان نمود، کارکنان سازمان انرژی هسته‌ای، دانشمندان و متخصصان مربوط به علوم و فنون هسته‌ای نمی‌توانند به عنوان فاعل جرم موصوف به شمار آیند. نکته مهمی که در جرایم مربوط به جاسوسی مجازی وجود دارد آن است که قانونگذار، رکن روانی را مورد نیاز اعلام ننموده است؛ بنابراین مطلق دسترسی، شنود، تحصیل غیر مجاز داده‌های سری و افشای آن‌ها، جرم و قابل مجازات دانسته شده است. (رهامی و پرویزی ۱۳۹۱: ۱۸۷)

به هر تقدیر، با لحاظ مواد مربوط به عنوان جاسوسی در قانون جرایم رایانه‌ای باید متذکر شد که حفظ اسرار هسته‌ای ملی به طور خاص مطمح نظر مسئولان و سیاستگذاران تقنینی ملی قرار نگرفته است.

برآمد

با مطالعات و بررسی‌هایی که در این جستار صورت پذیرفت استنباط می‌گردد، ایران به عنوان یکی از اعضای بهره‌بردار از فناوری هسته‌ای هنوز سامانه کیفری خود را در قبال ارتکاب جاسوسی هسته‌ای روزآمد و تخصصی ننموده است؛ بنابراین برای پیگیری چنین اعمالی، تنها جرایم مرتبط با جاسوسی مصرّح در قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ و سایر مقررات در دسترس قرار دارند؛ البته قلمروی جرایم موجود در مقررات مزبور به صورتی است که قابل هم‌پوشانی با تمام مصداق‌های جاسوسی هسته‌ای از جمله دانش هسته‌ای نمی‌باشد. افزون بر آن، بستر ارتکاب جاسوسی هسته‌ای و مرتکبان احتمالی آن نیز با خوانش کلاسیک قانونگذار در ترسیم اعمال مجرمانه مرتبط با جاسوسی تفاوت دارد؛ بدین‌سان، اعمال جاسوسی هسته‌ای می‌تواند در مراکز آموزشی و پژوهشی و توسط متخصصان و دانشمندان علوم و فنون هسته‌ای مورد ارتکاب قرار گیرد. این در حالی است که در جرایم مرتبط با جاسوسی، این عناصر مهم در کانون توجه قرار نگرفته‌اند.

بر این اساس، مختصات مقررات کیفری ایران در برخورد با رفتار جاسوسی هسته‌ای به نحو کارآمد و متناسبی ترسیم نشده است؛ به واقع، در تعریف و تبیین اصل جرم جاسوسی هنوز رویکرد صریح و مستقلی مورد اتخاذ قرار نگرفته و تنها مصداق‌هایی از آن در قانون تعزیرات و بقیه مقررات به عنوان اعمال بزهکارانه مرتبط با جاسوسی مورد توجه قرار گرفته‌اند. بنابراین مهمترین آسیب‌های تقنینی حاضر در مقابله با جاسوسی هسته‌ای عبارتند از فقدان اهتمام به بستر شکل‌گیری جاسوسی هسته‌ای که تنها محدود به امکان نظامی، امنیتی و یا دفاعی نمی‌شود، خلاء جرم‌انگاری نسبت به افشای دانش محرمانه هسته‌ای، عدم

تسری وصف مرتکبان برخی از جرایم مرتبط با جاسوسی یعنی کارمند دولت یا عضو حفاظت اطلاعات بودن به کارکنان احتمالی اعمال جاسوسی هسته‌ای یعنی سازمان انرژی هسته‌ای و یا دانشمندان علوم و فنون هسته‌ای و سرانجام، وجود داشتن سوءنیت خاص در بیشتر اعمال بزهکارانه مرتبط با جاسوسی که اثبات جرم را در عرصه جاسوسی هسته‌ای توأم با مشقت می‌سازد. با این ترتیب و در مسیر تقویت سیاست تقنینی کنونی در قبال جاسوسی هسته‌ای نزدیک به صواب آن است تا مقررات کیفری حاضر به شکلی مورد بازنگری و اصلاح قرار گیرند که در مسیر پیگیری اعمال جاسوسی هسته‌ای، کمبود و چالشی وجود نداشته باشد.

پیشنهادهای

با التفات به آسیب‌شناسی مقررات کیفری موجود در راستای مقابله با جاسوسی هسته‌ای، تدابیر ذیل جهت رفع کاستی‌ها و نارسایی‌های مربوط، توصیه می‌شوند:

۱. جرم‌انگاری مستقل جاسوسی با احتساب اعمال جاسوسی هسته‌ای: با التفات به این موضوع که در مسیر هم‌پوشانی جرایم مرتبط با جاسوسی با اعمال جاسوسی هسته‌ای چالش‌های اساسی وجود دارد بنابراین توصیه می‌شود تا قانونگذار با انشای جرم مستقل جاسوسی، اعمال جاسوسی هسته‌ای را نیز مورد در کانون توجه قرار دهد. در واقع، با عنایت به رهیافت تقنینی کلی و کامل که برخی از نظام‌های کیفری ملی در حوزه مقابله با جاسوسی هسته‌ای آن را مورد گزینش قرار داده‌اند، انتظار بر آن است تا جرم جاسوسی به شکلی مورد انشاء قرار گیرد که اعمال جاسوسی هسته‌ای را نیز در ذیل قلمروی خود قرار دهد.

۲. تناسب‌سازی ضمانت‌اجراهای کیفری و احتساب موارد داخل در تشدید خاص مجازات: کیفرهای راجع به جرایم مرتبط با جاسوسی با درجه خطر جاسوسی هسته‌ای در تناسب نیستند؛ بنابراین نیاز است تا در راستای تقویت وصف بازدارندگی ضمانت‌اجراهای کیفری، کیفرهای مناسبی مورد انشاء قرار گیرند. افزون بر این‌ها، نیاز است تا عوامل تشدید خاصی در کانون توجه قرار گیرند؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود تا در پاره‌ای از موارد مصرح، عوامل تشدیدکننده مجازات اعم از عینی و شخصی نیز در دستور کار قرار گیرد. بنابراین، زمانی که یکی از متخصصان و دانشمندان مبادرت به انجام جاسوسی هسته‌ای می‌کند، می‌توان از سیاست تشدید مجازات آن هم به خاطر وصف مرتکب بزه بهره برد. (تشدید شخصی) و یا در جایی که جاسوسی هسته‌ای نسبت با توسل به برخی اقدامات خرابکارانه صورت می‌پذیرد، به خاطر وضعیت عینی نسبت به تشدید کیفر موجود اقدام کرد. (تشدید عینی)

۳. مفروض‌انگاری رکن روانی در قبال اعمال جاسوسی هسته‌ای: تدقیق در بر جاسوسی نشان می‌دهد که احراز عمد در رفتار مرتکب آن هم در غالب موارد معنون به جرایم مرتبط با جاسوسی (به استثنای جرم تخلیه اطلاعاتی موضوع ماده ۵۰۶ قانون تعزیرات و ماده ۵ قانون جرایم رایانه‌ای) حیاتی است که این مهم عزم کنشگران دستگاه عدالت کیفری را برای محاکمه جاسوسان هسته‌ای سخت می‌سازد. با این اوصاف گفتنی است، اتخاذ یک سیاست کیفری امنیت‌مدار ایجاب می‌نماید تا در قبال جاسوسان هسته‌ای، به تسهیل فرآیند کیفری در راستای اثبات جرم مساعدت شود؛ به این مناسبت و در ارتباط با آن دسته از رفتارهای متعلق به عنوان جاسوسی هسته‌ای که مصداق مقررات عام ناظر بر جاسوسی قرار می‌گیرند، رکن روانی بزهکار مفروض انگاشته شده و در نتیجه، مقام قضایی برای احراز آن دچار مشقت نگردد.

۴. انشای مقررات پیشگیرانه در قبال جاسوسی هسته‌ای: افزون بر تجهیز راهبرد کیفری در قبال جاسوسی هسته‌ای نیاز است تا در حوزه پیشگیری غیر کیفری نیز تدابیری اندیشیده شود. البته مقررات پیشگیرانه باید طوری ترسیم شوند که در وهله اول، تمام جوانب احتیاطی رعایت شود و سپس، با حفظ حقوق اشخاص به پیشگیری از جاسوسی هسته‌ای منجر شود. در این رابطه، ممنوعیت عضویت در شبکه‌های اجتماعی خارجی برای آن دسته از کارکنان و دانشمندان هسته‌ای که به اطلاعات محرمانه دسترسی دارند برای مقابله با هک شدن اطلاعات آن‌ها، توصیه می‌شود.

منابع

۱. بابالویی، محمود (۱۳۹۳)؛ قانون تعزیرات در نظم حقوق کنونی، انتشارات مجد، چاپ اول، تهران.
۲. رهامی، محسن و پرویزی، سیروس (۱۳۹۱)؛ جاسوسی رایانه‌ای در حقوق ایران و وضعیت بین‌المللی آن، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی (حقوق سابق)، شماره ۳.

۳. زراعت، عباس (۱۳۹۰): حقوق جزای اختصاصی ۳- جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، انتشارات جنگل، جاودانه؛ چاپ اول، تهران.
۴. شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۹۳): حقوق جزای اختصاصی، جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، انتشارات مجد، جلد سوم، چاپ دوم، تهران.
۵. شیرزاد، کامران (۱۳۸۸): جرایم رایانه‌ای از منظر حقوق جزای ایران و حقوق بین‌الملل، شرکت نشر بهینه فراگیر، چاپ اول، تهران.
۶. عالی‌پور، حسن (۱۳۸۹): جرایم ضد امنیت ملی، انتشارات خرسندی، چاپ اول، تهران.
۷. عمید، حسن (۱۳۸۹): فرهنگ لغت فارسی، انتشارات راه رشد، چاپ نخست، تهران.
۸. فرهنگ انگلیسی لانگمن (ترجمه) طلوع، ابوالقاسم (۱۳۹۰): انتشارات جنگل، جاودانه، چاپ هفتم، تهران.
۹. قناد، فاطمه و اکبری، مسعود (۱۳۹۶): امنیت‌گرایی سیاست جنایی، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، شماره ۱۸.
۱۰. گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۳): محشای قانون مجازات اسلامی بر مبنای قانون مصوب ۱۳۹۲/۲/۱، انتشارات مجد، چاپ دوم، تهران.
۱۱. محمدنسل، غلامرضا (۱۳۹۲): حقوق جزای اختصاصی، جرایم رایانه‌ای در ایران، نشر میزان، چاپ اول، تهران.
۱۲. میرمحمد صادقی، حسین (۱۳۹۲): حقوق کیفری اختصاصی (۳)، جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، چاپ ۲۲، نشر میزان، تهران.
13. Corrales, M. (2014). "Right to Know v. the Secrecy Law in Japan: Striking the Right Balance."
14. Christiansen, B. and F. Kasarc? (2016). Corporate Espionage, Geopolitics, and Diplomacy Issues in International Business, IGI Global. (Pages 1-374).
15. Futter, A. (2015). Hacking the bomb: nuclear weapons in the cyber age. International Studies Annual Conference. (Pages 1-26).
16. Horowitz, M. and H. Nira (1971). "Effects of Gamma Radiation on Soil and Diphenamid." Weed Science 19(3).
17. <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.html>. (Last visited: 17/7/2017)
18. <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ru/ru080en>. (Last visited: 17/7/2017)
19. <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/part-I/chapter-37>. (Last visited: 17/7/2017)
20. <https://www.nei.org/Knowledge-Center/Nuclear-Statistics/World-Statistics/World-Nuclear-Power-Plants-in-Operation>. (Last visited: 17/7/2017)
21. Kasahara, T. (2013). "Classified Information in Japan". Toiu univ. of Yokohama. This article available on: www.waseda.jp/prj-cyberasia/files/2013Sym/kasahara_ppt.pdf. (pages 1-20)
22. Law, J. and E. A. Martin (2002). "Oxford dictionary of law." J. Law, EA Martin. -[Fifth Edition]. - Oxford: Oxford University Press. (pages 1-281)
23. Linder, D. (2007). "Trial of the Rosenbergs: An Account." papers.ssrn.com. (pages 1-7).
24. Martin, E. A. (2004). A dictionary of law, OUP Oxford. Forth Edition. Bloomsbury Reference. (pages 1-337)
25. McKnight, D. (2002). Espionage and the Roots of the Cold War: The Conspiratorial Heritage, Psychology Press. (pages 1-218)
26. Morris, W. (2000). The American heritage dictionary of the English language, Houghton Mifflin. (pages 1-1952).
27. Petrangeli, G. (2006). Nuclear Safety, Elsevier Science.
28. Rabinowitch, E. (1951). "Atomic Spy Trials: Heretical Afterthoughts." Bulletin of the Atomic Scientists 7(5). (pages 139-157).
29. Richelson, J. (2007). Spying on the Bomb: American Nuclear Intelligence from Nazi Germany to Iran and North Korea, W. W. Norton. (Pages 1-734).
30. RT News. 26 Aug, 2014. "Iran displays Israeli drone downed near nuclear facility". Available on: <https://www.rt.com/news/182700-iran-drone-israel-scandal>.
31. Trenear-Harvey, G. S. (2011). Historical dictionary of atomic espionage, Scarecrow Press. (pages 1-264)
32. Wall, mike. (March 16, 2017). "Japanese Spy Satellite Launches to Watch North Korea". Available on: <http://www.space.com/36099-japan-launches-spy-satellite-igs-radar-5.html>.
33. Weissbrodt, D. (2013). "Cyber-conflict, Cyber-crime, and Cyber-espionage." Minn. J. Int'l L. 22. (pages 347-387).
34. West, R. (2010). The New Meaning of Treason, Open Road Media. (pages 1-374)
35. Ziegler, C. A. and D. Jacobson (1995). Spying Without Spies: Origins of America's Secret Nuclear Surveillance System, Praeger. (pages 1-242).